

Andrzej Moroz

Instytut Językoznawstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Gerundialne jednostki tekstu prawnego – problem identyfikacji

1. Założenia opisu

Cechą tekstów specjalistycznych jest swoista hermetyczność leksykalno-gramatyczna, która sprawia, że właściwa ich interpretacja, a często i zrozumienie treści przez osoby nieposługujące się na co dzień określonym subkodem są w znacznej mierze utrudnione. Taki stan rzeczy dotyka m.in. tekstów z zakresu prawa. Poglądy naukowe na temat ich zrozumiałości oscylują jednak od twierdzeń o konieczności zachowania precyzji kosztem jasności do sądów wskazujących na potrzebę uproszczenia komunikacji prawnej w takim zakresie, aby była dostępna koncepcyjnie osobom, na które nakłada się obowiązek przestrzegania normy prawnej [zob. Pawelec 2007: 67–75; Gizbert-Studnicki 2009: 9–18; Jadacka 2010: 27–30]. Przyczyn powyższego problemu upatruje się najczęściej w stosowaniu wysoce specjalistycznej leksyki, rzadziej zaś wskazuje się na istnienie specyficznych struktur gramatycznych [zob. Hałas 1995; Malinowski 2006, 2008; Choduń 2007; Łapa 2015; Lizisowa 2016]. Zgadając się więc z powyższymi tezami, uznaje się w punkcie wyjścia, że odpowiedź na pytanie o przyczyny niezrozumiałości tekstów prawa można znaleźć jedynie na podstawie analizy konkretnych użyć wyrażeń tekstowych i porównania ich z tzw. jednostkami ogólnymi – ciągami interpretowanymi w sposób właściwy przez większość użytkowników danego języka. Z tego też powodu przedmiotem prowadzonych w niniejszym artykule analiz są występujące w tekstach z zakresu prawa ciągi konstytuowane przez gerundialne formy czasowników, ich celem zaś jest próba zdefiniowania procedury służącej identyfikacji struktur terminologicznych i odróżniania ich z jednej strony od doraźnie tworzonych – na mocy mechanizmów gramatycznych – struktur wielowyrazowych oraz z drugiej strony od jednosegmentalnych struktur nie-terminologicznych.

1.1. Stosowane pojęcia i metody

W prowadzonych w niniejszym tekście rozważaniach punktem odniesienia, a jednocześnie podstawą formułowania wniosków szczegółowych jest metoda scharakteryzowana szerzej w książce *Jednostka tekstu prawnego w ujęciu teoretycznym i praktycznym* [Gębka-Wolak, Moroz 2019]. Zawarte w niej tezy stanowią konkluzję prowadzonych przez wiele lat badań nad tekstami prawnymi [zob. Moroz 2015: 7–25, 2018: 252–260; Gębka-Wolak, Moroz 2016a: 113–125, 2016b: 221–242, 2018b: 35–52, 2018a: 39–55]. Kluczowym elementem tej metody jest stosowanie do bytów ekscerpowanych z tekstów prawnych procedur wyróżniania jednostek języka ogólnego [zob. Bogusławski 1976: 356–364, 1978: 17–30, 1988a, 1988b: 163–223, 2005: 89–96; Bednarek, Grochowski 1993; Grochowski 1993]. Na tej podstawie istotną rolę w rozważaniach odgrywają trzy pojęcia. Przede wszystkim jest to *jednostka języka* będąca ciągiem segmentów graficznych niepodzielnym na takie podciągi, które byłyby elementami klas substytucyjnych niezamkniętych. W tej koncepcji otwarte przez jednostkę miejsca walencyjne są jej częścią, a ich wypełnienie decyduje o kompletności komunikacyjnej. Z tak rozumianym pojęciem należy skontrastować inne, a mianowicie *termin*. Przyjmuję tu definicję zaproponowaną przez Macieja Grochowskiego, który uznaje, że jest to

ciąg elementów diakrytycznych, reprezentujący w języku *J* na mocy przyjętej w nim konwencji określone pojęcie i odnoszący się do obiektu należącego do obszaru zainteresowań danej zbiorowości *Z*, posługującej się tym językiem *J*. [Grochowski 2017: 13; por. Gajda 1990; Hałas 1995]

Ostatnim pojęciem ważnym dla prowadzonych tu analiz jest *jednostka tekstu prawnego*, czyli

wyrażenie językowe dysponujące równocześnie dwoma cechami: (1) spełniające definicję jednostki języka bądź to na mocy reguł systemowych (określonych w definicjach słownikowych), bądź to na mocy apriorycznej decyzji jednostkowej (przebiegającej zgodnie z procesem terminologizacji i dekretowanej za pomocą definicji legalnej), (2) stosowane w tekstach prawnych do wyrażania treści specjalistycznych lub ogólnych i służące działaniom związanym ze stanowieniem prawa. [Gębka-Wolak, Moroz 2019: 97–98]

Uznaje się, że zasadniczym celem prowadzonych tu rozważań jest określenie faktycznego kształtu jednostek tekstów prawnych zawierających element gerundialny.

1.2. Przyjęte ograniczenia

Z uwagi na fakt, że prowadzone analizy mają na celu sformułowanie procedury identyfikacji jednostek tekstów prawnych, nie zaś wyczerpujący ich opis, w punkcie wyjścia konieczne okazuje się określenie granic stawianych hipotez. Z przyczyn naturalnych mają one charakter materiałowy. Otóż prowadzone badania zrealizowano jedynie na karnym module prawnym, do którego zalicza się *Kodeks karny* [KK], *Kodeks karny wykonawczy* [KKW], *Kodeks wykroczeń* [KW], *Kodeks postępowania karnego* [KPK], *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia* [KPW] oraz *Kodeks karny skarbowy* [KKS]. Zbiór ten traktuje się jako swoistą egzemplifikację procesów leksykalno-gramatycznych zachodzących w obrębie wszystkich tekstów prawnych.

W tak przygotowanym korpusie pojawiło się 10 379 form gerundialnych należących do ponad 100 lematów. Oczywiście jest, że analiza tak wielkiego zbioru przekracza możliwości krótkiego opracowania, z tego też powodu apriorycznie ograniczono zakres opisu do form kwalifikowanych do pięciu – najczęściej pojawiających się – lematów. Dla pełniejszego obrazu rozszerzono tę listę o czasowniki różniące się aspektem. Dzięki temu przedmiotem opisu są następujące jednostki (liczba w nawiasie wskazuje na liczbę zanotowanych form) – *wykonać* (751) i *wykonywać* (283); *pozbawić* (683), brak czasownika niedokonanego; *wydać* (377) i *wydawać* (9); *popelnić* (335) i *popelniać* (7); *ograniczyć* (268) i *ograniczać* (2). Już z tego krótkiego porównania jednoznacznie wynika, że w analizowanych tekstach dominują formy dokonane, podczas gdy niedokonanych albo nie ma (zob. *pozbawić*), albo też stanowią one niewielki odsetek. Takie proporcje potwierdzają w gruncie rzeczy obserwacje wcześniej już sformułowane w literaturze przedmiotu [Łaziński, Józwiak 2017: 167–177; Gębka-Wolak, Moroz 2019]. Wyjątkiem jest tu czasownik *wykonywać*, który ma dość pokaźną reprezentację.

1.3. Problem gerundialności

Interpretacja form gerundialnych w literaturze przedmiotu nie jest jednolita. Uznaje się je bowiem albo za formy odpowiednich czasowników [Tokarski 2001; Bańko 2011; Przepiórkowski i in., red. 2012], gdyż są tworzone od nich w dużej mierze regularnie, albo też za niezależne jednostki rzeczownikowe [zob. Saloni, Świdziński 1998], m.in. z uwagi na podleganie deklinacji. Problem ten jest widoczny w interpretacji stosowanej w elektronicznych narzędziach analiz tekstowych, które są elementem prowadzonych tu badań¹,

1 Analiza materiału jest wykonywana dzięki stosowaniu algorytmów proponowanych przez Narodowy Korpus Języka Polskiego [zob. <http://nkjp.pl>] oraz narzędzie analizy korpusów

gdzie nie w pełni konsekwentnie zalicza się analizowane formy do czasowników lub rzeczowników, por. *zwanego państwem wykonania orzeczenia* to rzeczownik, a *kieruje do państwa wykonania orzeczenia* to gerundium (forma czasownika). Efektem tej nieścisłości jest zanotowanie w korpusie 122 form rzeczownika *wykonanie* i 751 form gerundialnych czasownika *wykonać*. Ze względu na fakt, że pomiędzy podanymi przykładami trudno jest dostrzec różnice zarówno znaczeniowe, jak i formalne, uznaje się, że stanowi to błąd algorytmu znakującego, niewpływający jednakże na wynik prowadzonych tu analiz. Ostatecznie przedmiotem obserwacji są więc jednostki uznawane w *Korpusomacie* za gerundia. Wyróżnionej wyżej formie *wykonania* przypisuje się tym samym następujący zestaw znaczników – tagset: [wykonać:ger:sg:acc:n:perf:aff], gdzie od lewej mamy wskazaną formę podstawową (lemat), charakterystykę klasową – gerundium, parametry gramatyczne – tu liczbę, przypadek i rodzaj, a w dalszej kolejności aspekt wyjściowego czasownika – tu dokonany oraz relacje do negatywności – tu forma afirmatywa. Parametry te będą uwzględniane w dalszych analizach.

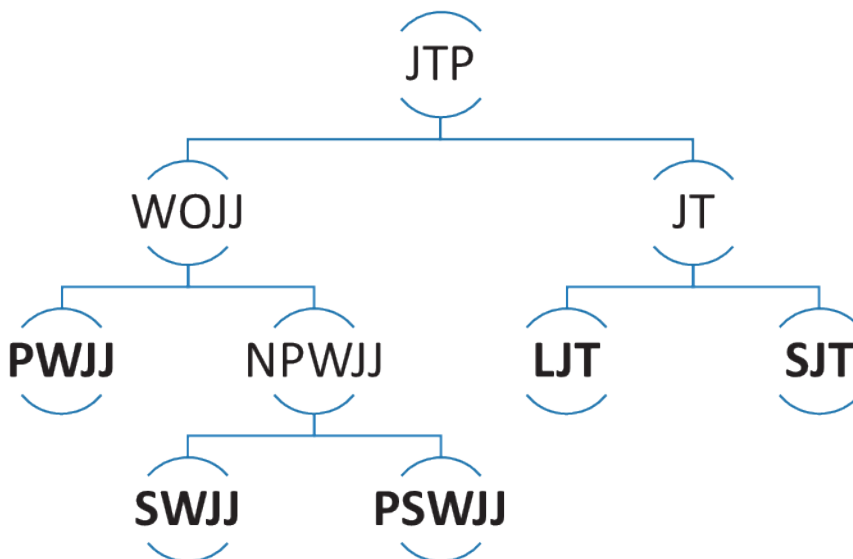
2. Klasyfikacja jednostek tekstów prawnych

Prowadzone obserwacje wpisują się w pewnym zakresie w klasyfikację jednostek tekstów prawnych. Została ona szczegółowo scharakteryzowana we wspomnianej już wyżej książce [Gębka-Wolak, Moroz 2019: 102–104]. Dla przejrzystości przytaczam tu jedynie najistotniejsze wnioski. Przede wszystkim podziału takich struktur leksykalnych dokonuje się zgodnie z czterema kryteriami, a mianowicie

- (1) apriorycznością procesu definiowania znaczeń JTP [jednostek tekstów prawnych – A.M.], czego wyrazem są definicje o charakterze specjalistycznym;
- (2) modyfikacyjnym charakterem jednostki języka, polegającym na zmianach formalno-znaczeniowych w stosunku do ogólnych jednostek słownikowych;
- (3) systemowością procesu modyfikacyjnego, polegającą na jego przebiegu zgodnym ze znanymi mechanizmami gramatycznymi;
- (4) istnieniem definicji legalnej. [Gębka-Wolak, Moroz 2019: 101–102]

Efektem stosowania takich kryteriów jest dychotomiczny podział, uwzględniający kontradiktoryczność cech, por. schemat 1.

tekstowych Korpusomat [zob. <http://korpusomat.pl>]. Zob. Przepiórkowski i in. 2012; Kieraś, Kobyliński, Ogrodniczuk 2018: 21–27.

Schemat 1. Klasyfikacja jednostek tekstów prawnych

Źródło: Gębka-Wolak, Moroz 2019: 102.

Prowadzi to do wyróżnienia pięciu klas jednostek: a) **podstawowych wariantów jednostek języka (PWJJ)**, którym nie przypisano znaczenia w drodze apriorycznej decyzji i które przeniesiono na grunt polszczyzny prawnej bez poddawania ich procesom modyfikacyjnym (np. ktoś *wykonuje* coś); b) **systemowych wariantów jednostek języka (SWJJ)**, którym nie przypisano znaczenia w drodze apriorycznej decyzji i które przeniesiono na grunt polszczyzny prawnej za pośrednictwem systemowych mechanizmów dostosowujących ich stronę formalno-znaczeniową (np. *przepadek*); c) **poza-systemowych wariantów jednostek języka (PSWJJ)**, którym nie przypisano znaczenia w drodze apriorycznej decyzji i które przeniesiono na grunt polszczyzny prawnej za pośrednictwem zindywidualizowanych mechanizmów dostosowujących ich stronę formalno-znaczeniową (np. *ściganie o*); d) **legalnych jednostek terminologicznych (LJT)**, którym przypisano znaczenie w drodze apriorycznej decyzji, a one same dysponują na gruncie prawa definicją legalną (np. *osoba najbliższa*); e) **specjalnych jednostek terminologicznych (SJT)**, którym przypisano znaczenie w drodze apriorycznej decyzji, a one same nie dysponują na gruncie prawa definicją legalną (np. *alimenty*) [Gębka-Wolak, Moroz 2019: 103].

Już pobieżny ogląd wyróżnionych powyżej klas pozwala na sformułowanie wstępnej hipotezy, gdzie należałoby szukać obiektów naszej analizy. Z uwagi

na fakt, że mamy do czynienia – zgodnie z przyjętym opisem – z formami czasowników względnie regularnymi ich przekształceniami, opisywane wyrażenia należy uznać bądź za systemowe warianty jednostek języka – modelem dostosowującym byłby tu wybór formy gerundialnej – bądź za legalne jednostki terminologiczne, jeżeli na gruncie prawa przypisano im znaczenie. Mniej prawdopodobne jest natomiast to, że znajdziemy je wśród wariantów pozasystemowych, w sytuacji gdy da się zaobserwować wyraźne różnice bądź to formalne – np. w sferze ich łączliwości – bądź to znaczeniowe. Rozstrzygnięcie tej kwestii, a jednocześnie zweryfikowanie tak sformułowanej hipotezy badawczej wymaga jednak analiz konkretnych wystąpień tekstowych i winno mieć w związku z tym charakter aposterioryczny.

3. Cechy gerundialnych jednostek tekstów prawnych

Wyrażenia poddawane analizie w niniejszym tekście nie mają jednolitego charakteru, co nie zmienia faktu, że pewne tendencje w tym zakresie da się zaobserwować. Przede wszystkim, co wskazano już wyżej, mamy do czynienia z wyraźną dominacją form dokonanych, co sprawia, że głębszej analizie wymaga ustalenie przyczyny zachwiania tej relacji w parze *wykonanie* (751) i *wykonywanie* (283). Zastanawiające jest bowiem to, czy za tak znacznym odsetkiem form niedokonanych nie kryją się różnice znaczenia bądź funkcji. Z uwagi jednak na to, że dominującą stroną relacji w tej grupie są bez wątpienia formy dokonane, na nich to zostanie skoncentrowana główna uwaga. Interesująco przedstawia się również to, że analiza zależności formalnych, którym podlegają analizowane wyrażenia, może być argumentem za uznawaniem ich za ciągi jedno- bądź wielosegmentowe. Postaramy się prześledzić najwyraźniejsze cechy takich struktur.

3.1. Wymagania prawostronne

Przede wszystkim kluczowa dla interpretacji systemowej gerundiów jest ich łączliwość prawostronna, co wynika wprost z cech tej klasy. Wszystkie analizowane tu jednostki – co w gruncie rzeczy nie powinno dziwić – preferują powiązanie z frazami nominalnymi. Ciekawie przedstawiają się natomiast w tym zakresie ich wybory dokumentowane własnościami frekwencyjnymi. I tak wyrażenie *wykonanie* łączy się najczęściej z jednostkami *orzeczenie*² (254 na 751 wystąpień) i *kara* (178 wystąpień). Warto nadmienić, że w pierw-

2 Kolokacja *wykonanie orzeczenia* była już przedmiotem rozważań [zob. Moroz 2016: 139–149] i nie będzie szerzej charakteryzowana w niniejszym tekście (zob. też uwagi na temat *czynny zabronionego* – Gębka-Wolak 2016: 127–138).

szym połączeniu wyrażenie *orzeczenie* zostało w 47 przypadkach uznane za gerundium, co jednak należy uznać – jak wskazano wcześniej – za nieściskość w działaniu narzędzia, por.

Sąd przed podjęciem decyzji w przedmiocie **wykonania orzeczenia** [orzeczenie:subst:sg:gen:n:ncol] informuje o możliwości odmowy **wykonania orzeczenia** [orzec:ger:sg:gen:n:perf:aff] właściwy sąd lub inny organ państwa wydania orzeczenia. [KPK 611ug, 5]

Inna łączliwość prawostronna tej jednostki ma relatywnie niską frekwencję, por. *czynność* (37), *obowiązek* (27), *nakaz* (27), *środek* (22), *postanowienie* (17). Pozostałe wyrażenia pojawiające się w prawostronnym kontekście jednostki *wykonanie* są już sporadyczne. Podobne zależności – o nieco niższej frekwencji z uwagi na mniejszą liczebność sumaryczną – można zaobserwować w wypadku wyrażen *wydanie*, por. *orzeczenie* (142 na 377), *postanowienie* (42), *wyrok* (33), *nakaz* (27) i *opinia* (13), oraz *popelnienie*, por. *przestępstwo* (137 na 335), *czyn* (77), *wykroczenie* (68), \emptyset (30), np.

Jeżeli sąd lub inny organ państwa **wydania orzeczenia** cofnie wystąpienie do czasu rozpoczęcia wykonywania kary, orzeczenie nie podlega wykonaniu. [KPK 611tm, 2]

Jeżeli w czasie orzekania obowiązuje ustawa inna niż w czasie **popelnienia przestępstwa**, stosuje się ustawę nową, jednakże należy stosować ustawę obowiązującą poprzednio, jeżeli jest względniejsza dla sprawcy. [KK 4, 1]

Nieco inaczej wygląda sytuacja w dwóch pozostałych wypadkach, gdyż obserwuje się tu wyraźną dominację jednego połączenia: *pozbawienie*, por. *wolność* (646 na 683), *prawo* (20), *władza* (5), oraz *ograniczenie*, por. *wolność* (271 na 286), *poczytalność* (3), *możliwość* (2), np.

Jeżeli kodeks nie stanowi inaczej, kara **pozbawienia wolności** trwa najkrócej 5 dni, najdłużej – 5 lat; wymierza się ją w dniach, miesiącach i latach. [KKS 27, 1]

Kto uszkadza nienależący do niego ogród warzywny, owocowy lub kwiatowy, drzewo owocowe lub krzew owocowy, podlega karze **ograniczenia wolności** albo grzywny do 1.500 złotych. [KW 150, 1]

Cechy frekwencyjne wszystkich opisywanych ciągów mają w gruncie rzeczy znaczenie, gdyż o ile w wypadku gerundiów *wykonanie*, *wydanie*, *popelnienie* możemy mówić o preferencji określonego typu połączenia, czyli tworzeniu pewnego rodzaju kolokacji [Religa 2015: 66–79; zob. też Gębka-Wolak, Moroz 2016a: 127–138, 2016b: 221–242], o tyle w wypadku wyrażen *pozbawienie*, *ograniczenie* należy bardzo poważnie rozważyć tezę o ich wielosegmentowości.

Inne wymagania formalne nakładane przez takie wyrażenia na kontekst prawostronny nie wymagają już szerszej analizy ze względu na fakt, że mieszczą się w zakresie łączliwości systemowej, a mianowicie formy gerundialne w przeciwieństwie do wyjściowych czasowników łączą się standardowo z frazami dopełniaczowymi, co widać na przywołanych przykładach.

3.2. Łączliwość lewostronna

Wiązanie lewostronne – w opozycji do relacji opisanej wyżej – trudno jest nazwać wymaganiem z uwagi na fakt, że jednostki współczesnej polszczyzny rzadko kiedy nakładają ograniczenia na wyrażenie, przy którym zajmują miejsce walencyjne. Z tego też powodu niekiedy nazywa się ten typ łączliwości podczepianiem [zob. Saloni, Świdziński 1998: 235]. W wypadku analizowanych struktur da się mimo to zaobserwować pewne tendencje.

Przede wszystkim w trzech z pięciu jednostek mamy preferencje dotyczące leksykalnego ograniczenia kształtu nadrzędnika, por. *pozbawienie* – *kara* (447 na 683 wystąpienia), *rok* (47); *wydanie* – *państwo* (131 na 377), *podstawa* (8); *ograniczenie* – *kara* (267 na 286). W dwóch pozostałych wypadkach takiej dysproporcji już jednak się nie obserwuje, por. *wykonanie* – *przedmiot* (43 na 751), *podlegać* (25); *popelnienie* – *w razie* (48 na 335), *okoliczność* (17). W tej materii należy podkreślić, że dwa wśród wskazanych gerundiów często pojawiają się w pozycji poprzyimkowej, por. *podejrzany o*, *oskarżony o*, *postępowanie o*, *zawiadomienie o popelnieniu*; *wyznaczony do*, *powołany do*, *uprawniony do wydania*, np.

W razie zatrzymania osoby **podejrzanej o popelnienie** wykroczenia skarbowego, [...], na poczet orzeczonej kary grzywny sąd zalicza okres rzeczywistego pozbawienia wolności... [KKS 48, 5]

Jeżeli brak **warunków do wydania** wyroku łącznego, sąd wydaje postanowienie o umorzeniu postępowania. [KPK 572]

Wydaje się, że nie można wskazać jednoznacznie klasy wyrażen otwierających miejsce składniowe dla interesujących nas gerundiów. Z całą pewnością mogą to być czasowniki łączące się bezpośrednio lub pośrednio, por. *podlega wykonaniu, stwierdzić popelnienie, postanowić o pozbawieniu, stosuje się do ograniczenia*, ale również rzeczowniki *okres pozbawienia, podstawa wydania, wiadomość o popelnieniu, wpływ na ograniczenie*. Nie pojawiają się natomiast w tej funkcji przymiotniki.

Jak więc wynika z powyższego oglądu, o wielosegmentowość można by podejrzewać jedynie trzy spośród analizowanych struktur: *kara pozbawienia, państwo wydania, kara ograniczenia*, por.

Jeżeli informacje przekazane przez **państwo wydania** nakazu europejskiego nie są wystarczające do podjęcia decyzji w przedmiocie przekazania osoby ściganej, sąd wzywa organ sądowy, który wydał nakaz europejski, do ich uzupełnienia we wskazanym terminie. [KPK 607z, 1]

Tymczasowo aresztowany, wobec którego wykonywana jest **kara pozbawienia** wolności w innej sprawie, korzysta z uprawnień takich jak skazany. [KKW 223a, 1]

3.3. Specyficzne własności składniowe

Jest interesującą obserwacją, że teksty prawne dysponują niekiedy dwoma modelami wyrażania tej samej struktury gerundialnej. Co ciekawe, nie ma w tym wypadku znaczenia, czy ciąg gerundium + podrzędnik dysponuje cechami jednostki wielosegmentalnej, czy też jest standardową konstrukcją składniową o znamionach kolokacji, por. *wykonanie orzeczenia vs. orzeczenie podlega wykonaniu*. W tej sytuacji mamy do czynienia z synonimią składniową o postaci GER + SUBST = SUBST + VERB + GER, por.

W razie wystąpienia państwa członkowskiego Unii Europejskiej [...] o wykonanie prawomocnego orzeczenia o karach o charakterze pieniężnym, **orzeczenie to podlega wykonaniu** przez sąd rejonowy... [KPK 611ff, 1]

Warto jednak podkreślić, że obie struktury modyfikują nieznacznie treść komunikatu na poziomie zdania. Otóż struktura wyjściowa GEN + SUBST ma zazwyczaj znaczenie czynne – *odmawia wykonania orzeczenia* – podczas gdy struktura z interpozycyjną jednostką wnosi często znaczenie bierne, por. *orzeczenie podlega wykonaniu, sąd przekazuje orzeczenie do wykonania*.

Drugą strukturą, która do pewnego stopnia zwraca na siebie uwagę, jest ciąg współrzędny zawierający dwie spośród analizowanych tu jednostek, a mianowicie *ograniczenie lub pozbawienie wolności*. Wyrażenie takie w tekstach prawnych pojawia się zazwyczaj w dwóch wersjach strukturalnych – albo z dwukrotnie, albo z jednokrotnie użytym podrzędnikiem, por. *pozbawienie wolności lub ograniczenie wolności* oraz *pozbawienie lub ograniczenie wolności*. W analizowanych tekstach nie występuje natomiast – co interesujące – struktura z podrzędnikiem użytym tylko po pierwszym członie konstrukcji współrzędnej, por.

W razie zarządzenia wykonania kary **pozbawienia wolności lub ograniczenia wolności**, grzywna orzeczona na podstawie § 1 nie podlega wykonaniu... [KK 71, 2]

Sąd, uznając za celowe orzeczenie **pozbawienia lub ograniczenia praw rodzicielskich** lub opiekuńczych w razie popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z nim, zawiadamia o tym właściwy sąd rodzinny. [KK 51]

W tym wypadku trzeba zauważyć, że mamy do czynienia z ciągami podejrzewanymi o bycie wielosegmentowymi jednostkami, co pozwala sformułować tezę, że zasada jednokrotnego użycia [Grochowski 1984: 213–299; Bobrowski 1993] działa również wewnątrz jednostek tekstów specjalistycznych.

3.4. Przyczyny różnic aspektowych

Ostatnią kwestią, która wymaga rozważenia, jest problem różnic aspektowych. Należy bowiem odpowiedzieć na pytanie, z jakiego powodu niekiedy – mimo ogromnej przewagi form dokonanych – pojawiają się w tekstach prawnych gerundia motywowane przez czasowniki niedokonane. Zgodnie z przeprowadzonymi obserwacjami problem ten dotyczy czterech form gerundialnych. Dla ułatwienia zostaną zestawione konstrukcje z tym samym – w miarę możliwości – podrzędnikiem, por.

Jeżeli stan zdrowia skazanego uniemożliwia **wykonanie kary** ograniczenia wolności, sąd udziela przerwy w odbywaniu kary do czasu ustania przeszkody. [KKW 63, 1]

Nadzór nad legalnością i prawidłowością **wykonywania kary** pozbawienia wolności, kary aresztu [...] sprawuje sędzia penitencjarny. [KKW 32]

Podobnie należy analizować pary *wydanie postanowienia – wydawanie postanowienia*; *popelnienie przestępstwa – popelnianie przestępstw*; *ograniczenie wolności – ograniczanie dostępu* (w tym wypadku brak podrzędnika o analogicznym kształcie).

Analiza zestawionych ciągów prowadzi do przekonania, że gerundium motywowane przez czasownik niedokonany pojawia się jedynie w sytuacji, gdy zamiarem ustawodawcy jest zwrócenie uwagi na powtarzalność akcji. Można sądzić, że jednokrotne popelnienie czynu zabronionego jest najczęściej wystarczającą przyczyną wszczęcia procedur prewencyjnych, co sprawia, że jednostki dokonane dominują w tekstach prawnych. Niekiedy jednak podejmowana jest decyzja o odstąpieniu od takiego wyboru, co jest zasadniczo motywowane względami znaczeniowymi.

4. Uwagi końcowe – problem wyróżniania struktury terminu

Kończąc prowadzone tu rozważania, warto zastanowić się nad procedurą wykrywania w tekstach prawnych faktycznego kształtu jednostki komunikacyjnej. Jak można przypuszczać, nie stanowi trudności kwalifikacja wyrażzeń, które – zgodnie z zaproponowanym w punkcie 2 podziałem – dałoby się zaliczyć do legalnych jednostek terminologicznych. Wynika to z faktu, że samo zdefiniowanie wyrażenia wskazuje na kształt podlegający definiowaniu, por.

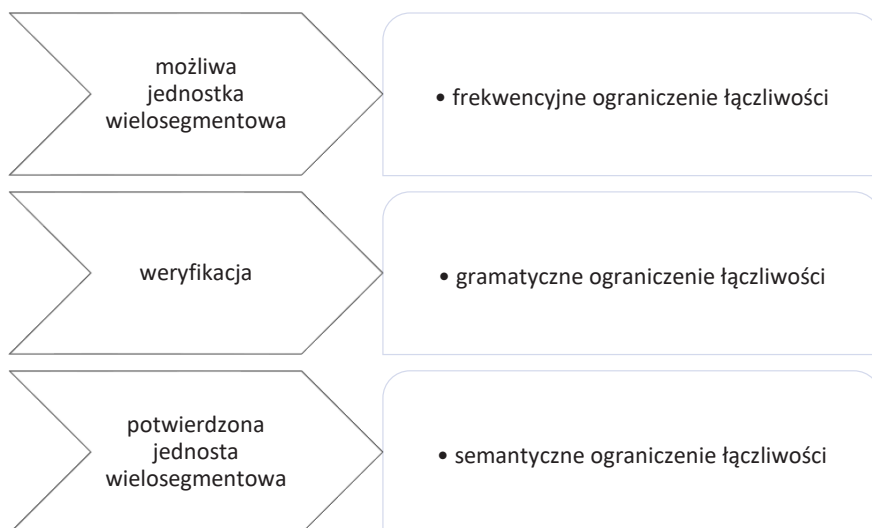
Z chwilą **zatarcia skazania** uważa się je za niebyłe; wpis o skazaniu usuwa się z rejestru skazanych. [KK 106]

Zdecydowanie trudniej wskazać wielosegmentowe ciągi będące jedną jednostką komunikacyjną, jeżeli w strukturze danego aktu prawnego nie została ona wprost zdefiniowana. W takim wypadku punktem wyjścia jest wykorzystanie dostępnych narzędzi analiz językowych. Przede wszystkim należy więc stwierdzić istnienie jakichkolwiek ograniczeń łączliwości – bądź gramatycznych, bądź leksykalnych. W analizowanej tu sytuacji – na podstawie kryterium frekwencyjnego – można wskazać dwie struktury podejrzewane o bycie wielosegmentową jednostką: *kara ograniczenia wolności* oraz *kara pozbawienia wolności*, por.

Kto, podejmując zadania przewodnika górskiego na określonym obszarze górskim wprowadza w błąd co do posiadanych uprawnień, podlega **karze ograniczenia wolności** albo grzywny. [KW 138d, 1]

Kto, przemocą, groźbą bezprawną lub przez nadużycie stosunku zależności, wywiera wpływ na sposób głosowania osoby uprawnionej albo zmusza ją do głosowania lub powstrzymuje od głosowania, podlega **karze pozbawienia wolności** od 3 miesięcy do lat 5. [KK 250]

Wyróżnione ciągi charakteryzują się przede wszystkim dwustronnym ograniczeniem łączliwości. W obu wypadkach centralne gerundium preferuje połączenie z określoną leksykalnie jednostką, występującą w funkcji podrzędnika i nadrzędnika, por. *kara* ← *pozbawienia* → *wolności* oraz *kara* ← *ograniczenia* → *wolności*. Na kolejnym etapie procedury winny być już stosowane ograniczenia natury gramatycznej i semantycznej. W tym wypadku jednak pierwsza właściwość jest pusta, gdyż analizowane wyrażenia nie nakładają na współwystępujące komponenty żadnych ograniczeń. Spotykamy tu ograniczenia natury semantycznej, czego efektem – po części – jest powstanie kolokacji [*kara ograniczenia*], [*ograniczenia wolności*] i analogicznie [*kara pozbawienia*], [*pozbawienia wolności*]. Wskazane ograniczenie wynika z faktu, że rzeczownik *kara* otwiera pozycję składniową dla nazwy kary – *ograniczenie*, *pozbawienie* – gerundium natomiast wskazuje na stan, który podlega ograniczeniu lub pozbawieniu. Przebieg procedury ilustruje schemat 2.

Schemat 2. Procedura określania kształtu jednostek tekstów prawnych

Źródło: opracowanie własne.

Jeżeli zgodzimy się z takim przebiegiem procedury, to możemy zaproponować w zbiorze analizowanych tu wyrażen kilka jednostek tekstów prawnych, a mianowicie *kara ograniczenia wolności, kara pozbawienia wolności*, ale także ___ *ograniczenie CZEGOŚ, ___ pozbawienie CZEGOŚ* oraz – niezależnie *wykonanie CZEGOŚ, popełnienie CZEGOŚ, wydanie CZEGOŚ*. Osobnej weryfikacji wymagałyby natomiast potencjalne jednostki *wydanie orzeczenia, wykonanie orzeczenia, wykonanie kary*. Ostatecznie można więc wysnuć przekonanie, że stosowanie kryterium językowego – frekwencyjno-gramatyczno-leksykalnego – może niekiedy okazać się dobrym sprawdzianem w wykrywaniu w tekstach prawnych spójnych jednostek komunikacyjnych. Część z nich – co nie jest bez znaczenia – jest terminami. Tym samym użytkownik języka ogólnego może wykorzystywać wskazaną procedurę do identyfikacji w tekstach prawnych ciągów znaczących. Z drugiej strony na podstawie przeprowadzonych analiz możliwe jest wygenerowanie listy haseł do słownika jednostek tekstów prawnych.

Bibliografia

Źródła (wraz ze stosowanymi skrótami)

- KK – Kodeks karny – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. Nr 90, poz. 557.
KKS – Kodeks karny skarbowy – Ustawa z dnia 10 września 1999 r., Dz.U. Nr 83, poz. 930.
KKW – Kodeks karny wykonawczy – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. Nr 88, poz. 553.
KPK – Kodeks postępowania karnego – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. Nr 89, poz. 555.
KPW – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia – Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r., Dz.U. Nr 106, poz. 1148.
KW – Kodeks wykroczeń – Ustawa z dnia 20 maja 1971 r., Dz.U. Nr 12, poz. 114.

Literatura

- Bańko Mirosław (2011), *Wykłady z polskiej fleksji*, Warszawa.
Bednarek Adam, Grochowski Maciej (1993), *Zadania z semantyki językoznawczej*, Toruń.
Bobrowski Ireneusz (1993), *Językoznawstwo racjonalne. Z zagadnień teorii językoznawczej i metodologii opisów gramatycznych*, Kraków.

- Bogusławski Andrzej (1976), *O zasadach rejestracji jednostek języka*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 356–364.
- Bogusławski Andrzej (1978), *Jednostki języka a produkty językowe. Problem orzeczeń peryfrastycznych*, w: *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, red. Mieczysław Szymczak, Wrocław, s. 17–30.
- Bogusławski Andrzej (1988a), *Język w słowniku. Desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny*, Wrocław.
- Bogusławski Andrzej (1988b), *Preliminaria gramatyki operacyjnej*, „Polonica”, nr 13, s. 163–223.
- Bogusławski Andrzej (2005), *Przypomnienia metodologiczne*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, nr 61, s. 89–96.
- Choduń Agnieszka (2007), *Słownictwo tekstów aktów prawnych w zasobie leksykalnym współczesnej polszczyzny*, Warszawa.
- Gajda Stanisław (1990), *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole.
- Gębka-Wolak Małgorzata (2016), *Kolokacje w tekstach prawnych – czyn zabroniony*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, nr 31, s. 127–138.
- Gębka-Wolak Małgorzata, Moroz Andrzej (2016a), *Kolokacje w tekstach prawnych – problemy proceduralne*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, nr 31, s. 113–125.
- Gębka-Wolak Małgorzata, Moroz Andrzej (2016b), *Słownik kolokacji prawnych – wybrane problemy metodologiczne*, w: *System – Tekst – Człowiek. Studia nad dawnymi i współczesnymi językami słowiańskimi*, red. Małgorzata Gębka-Wolak, Iwona Kaproń-Charzyńska, Joanna Kamper-Warejko, Toruń, s. 221–242.
- Gębka-Wolak Małgorzata, Moroz Andrzej (2018a), *Modyfikacje semantyczno-formalne jednostek z ogólnego zbioru polszczyzny w tekstach prawnych*, „Prace Językoznawcze”, nr 20, z. 4, s. 39–55.
- Gębka-Wolak Małgorzata, Moroz Andrzej (2018b), *O pojęciu jednostki tekstu prawnego*, „Polonica”, nr 38, s. 35–52.
- Gębka-Wolak Małgorzata, Moroz Andrzej (2019), *Jednostka tekstu prawnego w ujęciu teoretycznym i praktycznym*, Toruń.
- Gizbert-Studnicki Tomasz (2009), *Postulat jasności i zrozumiałości tekstów prawnych a dostęp do prawa*, w: *Prawo i język*, red. Anna Mróz, Adam Niewiadomski, Monika Pawelec, Warszawa, s. 9–18.
- Grochowski Maciej (1984), *Składnia wyrażen polipredykatywnych*, w: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Zuzanna Topolińska, Warszawa, s. 213–299.
- Grochowski Maciej (1993), *Konwencje semantyczne a definiowanie wyrażen językowych*, Warszawa.

- Grochowski Maciej (2017), *Terminologia a jednostki leksykalne systemu ogólnego. O definiowaniu terminów w ustawach o nauce i szkolnictwie wyższym*, w: *Terminologia specjalistyczna w teorii i praktyce językoznawców słowiańskich*, red. Renata Przybylska, Władysław Śliwiński, Kraków, s. 11–28.
- Hałas Bożena (1995), *Terminologia języka prawnego*, Zielona Góra.
- Jadacka Hanna (2010), *Dlaczego nie wszyscy mogą rozumieć teksty prawne*, w: *Prawo, język, etyka*, red. Anna Mróz, Adam Niewiadomski, Monika Pawelec, Warszawa, s. 27–30.
- Kieraś Witold, Kobylński Łukasz, Ogrodniczuk Maciej (2018), *Korpusomat – a Tool for Creating Searchable Morphosyntactically Tagged Corpora*, „Computational Methods in Science and Technology”, nr 24, z. 1, s. 21–27.
- Lizisowa Maria Teresa (2016), *Komunikacyjna teoria języka prawnego*, Poznań.
- Łapa Romana (2015), *Język prawny w świetle analizy językoznawczej. Wybrane zagadnienia składniowe*, Poznań.
- Łaziński Marek, Józwiak Karolina (2017), *Verbal Aspect and Legal Interpretation: the Use of Verbal Aspect in the Polish Penal Code*, „Polonica”, nr 37, s. 167–177.
- Malinowski Andrzej (2006), *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*, Warszawa.
- Malinowski Andrzej (2008), *Redagowanie tekstu prawnego. Wybrane wskazania logiczno-językowe*, Warszawa.
- Moroz Andrzej (2015), *Językowe aspekty trudności w interpretacji tekstów prawnych*, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej”, nr 3, s. 7–25.
- Moroz Andrzej (2016), *Kolokacje w tekstach prawnych – wykonanie orzeczenia*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, nr 31, s. 139–149.
- Moroz Andrzej (2018), *Uwagi o statusie leksykalnym wybranych typów jednostek specjalistycznych na przykładzie terminologii prawnej*, w: *Sens i konwencje w języku. Studia dedykowane profesorowi Maciejowi Grochowskiemu*, red. Adam Doba-czewski, Andrzej Moroz, Piotr Sobotka, Toruń, s. 252–260.
- Pawelec Radosław (2007), *Zrozumiałość i poprawność składniowa tekstów prawnych a problem nominalizacji*, w: *Współczesny język prawny i prawniczy*, red. Adam Niewiadomski, Warszawa, s. 67–75.
- Przepiórkowski Adam i in., red. (2012), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa.
- Religa Liliana (2015), *O pojęciu kolokacji słów kilka*, w: *Debiuty naukowe III. Leksykon – tekst – wyraz*, red. Marek Łukasik, Warszawa, s. 66–79.
- Saloni Zygmunt, Świdziński Marek (1998), *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- Tokarski Jan (2001), *Fleksja polska*, Warszawa.

Andrzej Moroz

Gerund Forms of Legal Text Units – Problem of Identification

This text is an attempt to apply the concept of a legal text unit to the description of strictly defined structures of legal texts, namely the gerund strings. The main attention is focused on the methods used to identify multi-segment terminological structures and on distinguishing them from strings that constitute a combination of linguistic expressions. The overall conclusion of such analysis is based on the indication of the mechanism used for connecting and limiting gerund structures in this scope. Therefore, this work includes, among others, the formal procedure of verification, which allows for distinguishing, with significant precision, the syntactic constructions with gerund forms and similar sequences of terms.

KEYWORDS: legal language; specialist vocabulary; terms; gerund.

dr hab. Andrzej Moroz, prof. UMK [ORCID: 0000-0002-0414-4832] – Instytut Językoznawstwa, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; zainteresowania badawcze: składnia współczesnego języka polskiego ze szczególnym uwzględnieniem problemów elipsy, zasad niepowtarzania składników zdania oraz struktur o charakterze parentetycznym; teksty prawne, normatywny opis struktur języka polskiego, uwzględniający procedury budowania orzeczeń poprawnościowych.